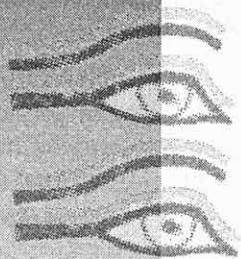

Elődeink üzenik ...

Jegyzetek Ferenczi Zoltán (1857–1927) könyvtárpolitikai írásához

SONNEVEND Péter

Az alábbi sorok három – egymást erősítő – célt tűznek maguk elé. Fel kívánják idézni Ferenczi Zoltán, a múlt századelő egyik legtekintélyesebb könyvtárosa, könyvtárpolitikusa tevékenységét. Felhívják az olvasó figyelmét Ferenczi fő könyvtárpolitikai művének publikálása kapcsán a megértést segítő összefüggésekre, történésekre – mai szóval kontextusra, végül pedig röviden jellemzik ezt a hasznos embert, személyes sorsa vázlatával.

Ferenczi Zoltán *150 éve* született (Szinnyei biobibliográfiája: „szül. 1857. okt. 7. Borsán Kolozsmegyében”). Hosszú és termékeny életének *fő* vonulata a szélesen értelmezett *irodalomtörténetet* gazdagította (legalább kétezer oldalt publikált a felülmúlhatatlan kedvenc Petőfiről, közel

másfél ezret Deákról, sokat Eötvösről, Zrínyiről, Csokonairól, Jósikáról, Széchenyiről, Kossuthról, Wesselényiről, Rimay Jánosról, Mikszáthról, s a névsor még hosszan – szinte végtelenül – folytatható lenne). Számos tudományos és irodalmi társaságnak volt tagja, tisztségviselője (Móricz Zsigmondot ő ajánlotta a Kisfaludy Társaság tagjai közé). Még számosabb kiadványnak, könyvsorozatnak (Petőfi Múzeum, Petőfi Könyvtár, Shakespeare Tár stb.) szerkesztését vállalta magára. A kolozsvári nyomda- és színháztörténetet alapvető művekkel gazdagította. Írt népszínművet, színdarabot, verseket, sőt regényt is. 1921-ben megjelent Dante-fordítását (Az új élet) nemrég újra kiadták.¹

Előbb kolozsvári középiskolákat szervezett meg és igazgatott, majd az ottani egyetemen tanított.

Az MTA Könyvtár kéziratárában átnézhettem levelezését *Szinnyei Józseffel* – különösen szívmenelgető érzés volt megtapasztalnom e két halhatlanul szorgalmas és önértetes ember kedélyes közeledését egymáshoz a közös munkálkodás (Petőfi-émlékek közzététele stb.) közben.

Ferenczi bő negyedfél évtizedig első emberként felelt jelentős könyvtárak működéséért, igazgatta:

- előbb az *Erdélyi Múzeum-Egylet*, illetve a *Kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetem* könyvtárát (1891–1899, az egyetemi könyvtári kinevezés uralkodói szentesítése 1896-ban);
- majd a fővárosban az *Egyetemi Könyvtárat* (1899–1924) – talán nem felesleges arra emlékeztetni, hogy nyilvános pályázat eredményeként nyerte el az egyik legtekintélyesebb hazai könyvtár vezetését 42 éves korában;
- végül, utolsó éveiben a *Magyar Tudományos Akadémia* könyvtárát (1925–1927).

Az Egyetemi Könyvtárban nála hosszabb ideig csak *Toldy Ferenc* (1843 és 1874 között) és *Mátrai László* (1945 és 1980 között) működött igazgatóként, – aligha vállalt azonban magára egyik is annyi konkrét munkát vagy szervezési feladatot (címléírás, katalógusszerkesztés, olvasószolgálat átszervezése stb.), mint Ferenczi. Délelőttje a könyvtaré, délutánja a kutatásé, estéje a családé volt, – írta róla a visszaemlékező.

Ferenczi könyvtári pályafutása kezdetén, még a kilencvenes évek első felében, kéthónapos tanulmányúton járta be az összes fontos *nyugat-európai* könyvtárat. Tapasztalatait azon melegeben számos tanulmányban fogalmazta meg (A könyvtárak berendezéséről. In: Magyar Könyvszemle, 1892.; Modern könyvtárak vezetéséről. In: Magyar Könyvszemle, 1894.), de ennél még lényegesebb, hogy benyomásai az 1903-ban napvilágot látott kézikönyvének – *A könyvtár-tan alapvonalai* – életszerűségét is nagyban gyarapították. (Érdemes azt is megemlíteni, hogy ekkoriban, vagyis a századforduló előtt és után szinte minden évben ment valaki a hazai szak-

értőink – *Erdélyi Pál, Esztegar László, Gyalui Farkas, Gulyás Pál* és mások – közül ilyen érdemi nyugati portyára, ami nyilván hozzájárult a következő évtizedben tapasztalható hazai szakmai pezsgéshez.)

A kézikönyv nem választható el a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelőségének* (MKOF), *Szövetségének* (MKOSZ), illetve *Tanácsának* (MKOT) létrejöttétől és működésétől: Ferenczi könyvtárpolitikai aktivitása pedig *Wlassics Gyula* (1852–1937) megértő támogatásától. Wlassics majd kilenc éves (1895 eleje – 1903 vége) minisztersége idején, az ő egyetértő támogatásával 1897 decemberében jött létre a MKOF, mely kézikönyvsorozatának első egységként jelentette meg Ferenczi kézikönyvét (kivonatos ismertetése: *Könyvtári Figyelő*, 2006. 4. sz. 501–502. p.). Wlassics „1902-ben elrendelte, hogy minden állami és községi népiskola szervezzen ifjúsági könyvtárt”.² A miniszteri tárcától megvált Wlassicsot 1904-ben megválasztották a MKOSZ és a MKOT élére, s e funkcióját 1919 elejéig, a szervezet megszűnéséig végezte. Megkockáztatható: a következő évtizedben Ferenczi volt Wlassics első számú elnöki *bizalmasa* könyvtári ügyekben.

A MKOF 1898-tól rendszeresen szervezett könyvtárosképző tanfolyamot, 1913-ig összesen hétszer. A harmadiktól, 1902-től kezdve Ferenczi rendszeres előadó lett: kézikönyve elsőrendű funkciója is e tanfolyam céljainak szolgálata.³ A MKOT 1907 júniusában indította el saját folyóiratát, a negyedévenként megjelenő, gazdagon illusztrált *Múzeumi és Könyvtári Értesítőt* (MKÉ, megjelent 1918-ig évi 30 ív terjedelemmel). A nyitó évfolyam *első három számában* egy-egy Ferenczi-tanulmány olvasható.⁴ Ezek beható elemzése a hazai könyvtártörténet aktuális feladata lenne, hiszen Ferenczi a huszadik század elejének korszerű nyilvános- vagy köz- könyvtári elveit önti veretes szavakba. Mindazt, ami akkor az európai – és főként amerikai! – levegőben volt, s amit fontosnak tartott hazai viszonyaink közé plántálni.

Ferenczi volt a *szabadtanítás 1907 őszén Pécsen rendezett országos kongresszusán* a második – könyvtári és múzeumi – szekció (akkori terminológiával: „szakosztály”) vezető előadója. Előadása⁵ a kongresszus legterjedelmesebb írása. E szekcióban adott elő – *Móczár Józsefet* követően – *Szabó Ervin* is: köztudottan a legnagyobb vitát kiváltva. A szekció két ülésen összesen 8,5 óráig vonzott érdeklődést, vitáinak „rövid” jegyzőkönyve is 15 oldalt tesz ki, messze meghaladva a többi „szakosztály” aktivitását.

A most közlésre választott írás két évvel későbbi: a három korábbi írás szinte minden lényegi eleme itt egy gondolatmenetbe sűrűsödik. Kiemelésünket még az is indokolja, hogy a MKOT (két)évenkénti országos (vándor) közgyűlésén, Nagyenyeden hangzott el. Ezeknek a közgyűléseknek a dramaturgiájához hozzátartozott, hogy mindegyiken bevezető előadást tartott az elnök, Wlassics Gyula: gondolatmenete politikai, ideológiai és szakmai töltetet egyaránt hordozott (egyszer ezek elemzése is feladatunk lesz). Majd elhangzott egy reprezentatívnak szánt szakmai előadás (korábban, például az 1904. évi temesvári *Gyalui Farkasé* (szövegét ld. Könyvtári Figyelő, 2004. 1. sz. 17–25. p.).

Szakmatörténetünk alig emlegetett alakja, *Mihalik József* (a MKOF felügyelője, a MKÉ szerkesztője) a MKÉ 1918-as évfolyamában⁶ ezeket írta: „Wlassics Gyulához hasonlóan Ferenczi Zoltán már tizenegy év előtt nemcsak hozzászólt e nagy fontosságú kérdéshez, hanem – *s tudtommal először* (kiemelés tőlem. – S.P.) – ő tárta fel előttünk széles perspektívában a hazai könyvtárügy rendezése, javítása, de különösen a vidéken létesítendő könyvtárak körül reánk várakozó óriási feladatokat s mélyen szántó egyéb gondolatai kapcsán kifejezte azt a konkrét kívánságát is, hogy *házánk minden legalább is 10.000 lakójú és nagyobb városában amerikai mintát szem előtt tartó olyan városi könyvtárat kell létesíteni, amely központja legyen a városi s esetleg a közelebbi vidék összes népkönyvtári működésének*” (kiemelés eredetiben. – S.P.).

Ferenczi a MKOF felügyelői tisztségét vállalva mintegy tíz éven át fáradhatatlanul járta az ország könyvtárait, javaslatokat és tanácsokat osztogatva, s mindenkor tapasztalatokat gyűjtve. Szinte nem volt olyan városa vagy szeglete az országnak, ahol ne fordult volna meg.⁷

Ferenczi közvetlen és derűs atmoszférát teremtet egyetemi könyvtárban. Ezt már korabeli szemtanúk – olvasók, kollégák – is örömmel tették szóvá. Legalább ilyen fontos, hogy munkatársai számára mintát, példát mutatott. A Magyar Könyvszemle nekrológja kiemeli: „bizonyára nem véletlen, hogy az utóbbi években két nagy könyvtárunk élére olyan férfiú került, aki büszkén vallja magát Ferenczi Zoltán tanítványának.⁸ Talán nem tévedünk, ha a nekrológ írója *Fitz Józsefre* – ekkor pécsi egyetemi, később nemzeti könyvtári igazgatóra – és *Pasteiner Ivánra* (Országos Könyvforgalmi és Bibliográfia Központ, majd Egyetemi Könyvtár), a következő korszak meghatározó szakmai vezetőire utalhatott.

A magyar könyvtártörténet, a hazai könyvtárpolitikai fejlődés emlékezete nem nélkülözheti Ferenczi Zoltánt.⁹

Ferenczi 1899-ben szeretett Erdélyéből a fővárosba költözött. A tizes évektől sorra záporoztak rá a sors csapásai. 1913-ban elhunyt írólánnya, Magda (1890–1913), aki tüdőbajával Davost is megjárta, s *Fehér árnyak* című regényének témája Thomas Mann Varázshegye felé mutat. Azután fia, felesége, majd kedvenc unokája követték a sírba. Elveszett Erdély is. Sztánához fűzött, versbe öntött reménye („Szerelmem, Erdély, idejön a nyáron / Keresni enyhülést egy ifjú lány...”) csalódásba fordult. *Császár Elemér* lírai nekrológja egy rejtekező Ferenczit idéz, ki egész életében nem szűnt meg érzéseit versbe foglalni.¹⁰ Ki feltételezné egy tudós könyvtárosról, egy Szinnyeihez hasonlóan folyton adatokat gyűjtő szorgalmas filoszról?

Vessük pillantásunkat a közlésre kerülő tanulmányra.

Fő célkitűzése: a Széchenyi-féle „kiművelt emberfő”. Gondolatmenete az iskolai oktatás kiegészítésének szükségességét hangsúlyozza („kell tehát valami, ami az iskolából [...] kikerült ifjat megóvja attól, hogy [...] visszasüllyedjen abba a tudatlanságba, melyből az iskola valahogyan kiemelte”). Ennek pedig leghatékonyabb megoldását az anyanyelven történő olvasás, s ezen olvasmányokat nyújtó könyvtár adja. Milyen legyen a mindenkit hívó könyvtár? Mely „külső és belső kiállításával vonz”, mely rendszeresen gyarapodik, „hívogató olvasóterme van”, „melyben a jelszó legyen az, ami Amerikában: szabad tanulmány, szabad olvasás, ingyen s lehetőleg a nap minden, de legalább minden szabad órájában, még pedig mindenkinek”.

Úgy látja, az út legelején áll a hazai fejlesztés. A MKOT „közismertető füzetecskét adjon ki s ingyen terjessze, ha kell, százezer példányban is...” Itt nem kísérletezésről van szó, hisz tények állnak rendelkezésre, „tüneményes eredmények a világ legelőrehaladottabb nemzeteinél”, ezeket a példákat kell követni, de „... nem mint holmi népkönyhai intézményt...”

Jegyzetek

1. A halál másnapján öt búcsúztató Hatvany Lajos szerint „Ferenczi Zoltán halottas ágya köré [...] egész könyvtár sorakozik föl...”, mármint saját műveiből. In: Magyar Hírlap, 1927. június 1.; újrakiadva: Emberek és korok. Bp.: Szépirodalmi, 1964. 263. p.
2. Csapodi Csaba – Tóth András – Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp.: Gondolat, 1987. 262. p.
3. Vö. a kézikönyvről megjelent recenziót a Magyar Könyvszemlemben (1903. 299–303. p.) A V. E. szignó biznyára Varjú Elemer-t jelöli.
4. A nép- és városi könyvtárakról. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1907. 1. sz. 13–18. p.; Az olvasásról a köz- és népkönyvtárakkal kapcsolatban. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1907. 2. sz. 73–80. p.; A népkönyvtárak nemei. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1907. 3. sz. 155–163. p. (Csak egy adalék Ferenczi friss tájékozottságához: a harmadik írásban – még megnyitása előtt – felhívja a figyelmet a New York Public Library új épületére.)
5. Népkönyvtárak, vándorkönyvtárak, azok szervezése és az esteli iskolák kérdése. In: Az 1907. évi Szabadtanítási Kongresszus naplója. Szerk. Vörösváry Ferenc. Bp.: Franklin, 1908. (hasonmás: Bp. – Pécs, Dialóg Campus, 1997.). 352–378. p.
6. Mihalik József: Még egy szó a magyar közművelődési könyvtárakról. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1918. 1. sz. 94. p. (az egész dolgozat: 94–112. p.)
7. 1913-ban a következő városokban tett szemlét: Alsókubín, Bártfa, Eperjes, Felka, Kassa, Késmárk, Lőcse, Debrecen, Hódmezővásárhely, Sárospatak, Szatmár, Zilah, Marosvásárhely, Máramarosziget, Nagyvárad, Nagyenyed.
8. Ferenczi Zoltán. Magyar Könyvszemle, 1927. 203–204. p. Érdekes szakmátörténeti adalékról tájékoztat a Könyv és Nevelés 2006. 3. számában Gráberné Bösze Klára: Czeke Marianne dr., az első magyar könyvtáros nő (1873–1942) című írása: 1906-ban alkalmazta Ferenczi az Angliát és Franciaországot is megjárt bölcsészdoktor könyvtárában, jócskán kiváltva ezzel az egyetemi könyvtári bizottság maradi tagjainak „morgását”.
9. Alakját érdemben utoljára születésének 100-ik évfordulóján idézte Bereczky László (A Könyvtáros, 1957. június, 13–16. p.) és Léces Károly (Magyar Könyvszemle, 1958. 74–75. p.). Kovács Máté kézikönyve – A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében – lényegében mellékszereplőként kezeli. A Magyar könyvtártörténet is ugyanezen paradigma jegyében emlegeti. E vonulathoz csatlakozik újabban Voit Krisztina előadása (A nyilvános közkönyvtár eszményének alakulása a 20. század fordulóján. In: A város könyvtárnoka. Konferencia Szabó Ervin születésének 125. évfordulója alkalmából. 2002. október 10. Bp.: FSZEK, 2003. 108–120. p.), ahol a szerző „konzervatívnak tartott könyvtári teoretikus”-ként aposztrofálja Ferenczi Zoltánt (113. p). Biztos, hogy a kortársak ezt a minősítést visszaigazolnák? Vajon akkor miért épp Ferenczi Zoltán írta a Szabó Ervin munkatársa, Kóhalmi Béla által szerkesztett Könyvtári Szemle legelső számában (1913.) a programadónak tekinthető tanulmányt, „Pár szó a könyvtárakról” címmel (1913. május 20. 1. sz. 3–5. p.) A Könyvtári Szemléről vö. Katsányi Sándor: A fővárosi könyvtárának története 1945-ig. (1. köt. Bp.: FSZEK, 2004. 179. p.) Katsányinak ez a hatalmas értékű, itt kellően nem dicsérhető munkája is tovább cipel nem megalapozott állításokat (ilyen például a 133. oldalon olvasható kitétel a „beolvasztás és a kooperáció” kérdéséről: aki figyelmesen elolvassa Ferenczi harmadik tanulmányát 1907-ből, nem érzi megalapozottnak Katsányi szembeállítását: Szabó Ervin kontra Wlassics, Ferenczi etc.).
10. Császár Elemér: Ferenczi Zoltán emlékezete (1857–1927.). In: Budapesti Szemle, 1930. 20–57. p.